

ספר משלי פרק ג פסוק יא

מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקץ בתוכחתו:

והנה ברש"י למשלי ג, יא: מוסר ה' בני אל תמאס – אם יבואו עליך יסורין יהיו חביבין עליך. עכ"ל. הרי דפירש ייסורין ממש. ומרמז לגמ' ברכות ה' ששאל לו חביבין עליך ייסורין. אמנם ראה על פסוק זה באבן עזרא: מוסר ה' – אשרי אדם מצא חכמה, כי בה ישמר מחטוא ולא יבואו עליו ייסורין. עכ"ל. הרי מפורש להיפך דמוסר בהאי קרא לאו היינו ייסורים.

אכן נראה ראייה מפורשת לדרכו של רש"י במכילתא דרבי ישמעאל יתרו – מסכתא דבחדש פרשה י: רבי עקיבא או', לא תעשון אתי, שלא תנהגו בי כדרך שאחרים מנהגין ביראותיהן, שכשהטובה באה עליהם הם מכבדין את אלהיהם, שנאמר חבקוק א טז על כן יזבח לחרמו וגו', וכשהפורענות באה עליהן הם מקללין את אלהיהם, שנאמר אישעיה ח כא ויהיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו; אבל אתם אם הבאתי עליכם את הטובה, תנו הודאה, הבאתי עליכם את הייסורין, תנו הודאה. וכן דוד אומר תהלים קטז יג כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. [שם שם ג – ד / תהלים קטז / צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא] וכן איוב אומר איוב א כא ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, על מדה טובה ועל מדה פורענות. מה אשתו אומרת לו שם / איוב / ב ט עורך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות, וכן הוא משיב שם / איוב ב / כדבר אחת הנבלות תדברי וגו'. אנשי דור המבול שהיו כעורין בטובה וכשבאה עליהם הפורענות קבלו אותה בעל כרחם. [אנשי סדום היו כעורין בטובה וכשבאה עליהן הפורענות קבלו אותה בעל כרחם]. ואנו שהיינו נאים בטובה לא נהיה נאים בפורענות. לפיכך אמר לה, כדבר אחת הנבלות תדברי. ועוד שיהא אדם שמח ביסורין יותר מהטובה, שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו, אינו נמחל לו מן העבירות שבידו, ומי מוחל לו העבירות, הוי אומר הייסורין.

רבי אליעזר בן יעקב אומר, הרי הוא אומר משלי ג יא – יב מוסר ה' בני אל תמאס וגו', מפני מה כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו'. אמרת, בוא וראה, מי גרם לכן זה לרצות את האב, הוי אומר, ייסורין. רבי מאיר אומר דברים ח ה' וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' [יהי לבך יודע מעשים שעשית וייסורין שהבאתי עליך, שלא לפי מעשיך הבאתי עליך את הייסורין. ר' יוסי בר' יהודה אומר, חביבין יסורין ששמו של מקום חל בו שיסורין באין עליו, שנאמר שם שם ה' ה' אלהיך מייסרך]. רבי יונתן אומר, חביבין יסורין, כשם שהברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין, שנאמר ה' אלהיך מיסרך, ואומר, כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. ר' שמעון בן יוחאי אומר,

חביבים יסורים, ששלש מתנות טובות נתנו לישראל ואומות העולם מתאווין להם, ולא נתנו להם אלא בייסורין. ואלו הן, תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין, דכתיב ^אמשלי א ב^א לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה, ואומר ^אתהלים צד יב^א אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל מנין, דכתיב /דברים ח ה/ ה' אלהיך מיסרך ואומר /דברים ח ז/ כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. העולם הבא מנין, דכתיב ^אמשלי ו כג^א כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. אמרת, אי זו היא דרך שמביאה את האדם לחיי העולם הבא, הוי אומר, אלו יסורין. ר' נחמיה אומר, חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין, כך יסורין מרצין. בקרבנות מהו או' ^אויקרא א ד^א ונרצה לו לכפר עליו, בייסורין מה הוא אומר ^אשם /ויקרא/ כו מג^א והם ירצו את עונם. ולא עוד אלא שהייסורין מרצין יותר מן הקרבנות, מפני מה, שהקרבנות בממוץ והייסורין בגוף. וכך הוא אומר ^אאיוב ב ד^א עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. – כבר היה רבי אליעזר חולה, ונכנסו ארבעה זקנים לבקרו, ר' טרפון ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. נענה רבי טרפון ואמר, רבי טוב אתה לישראל מגלגל חמה [שגלגל חמה מאיר בעולם הזה ואתה הארת לנו בעולם הזה ולעולם הבא. נענה ר' יהושע וא' רבי טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים שכך טיפה של גשמים בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר, טוב אתה לישראל יותר מאב ואם שאב ואם בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה ר' עקיבא ואמר חביבין הייסורין. אמר להם ר' אליעזר לתלמידיו, סמכוני באשיות ואשמע דברי עקיבא תלמידי שאמר חביבין ייסורין. אמר לו מניין לך, אמר לו כך למדתני, מקרא אני דורש דכתיב ^אדה"ב לג א – ב^א בן שתים עשרה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ויעש הרע בעיני ה' וגו' וכתוב ^אמשלי כה א^א גם אלא משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה. וכי חזקיהו מלך יהודה על כל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה, אלא מכל טורח שטרחנו /שטרח/ בו ומכל עמל שעמל בו לא העלוהו למוטב אלא ייסורין, שנ' ^אדה"ב לג י – יד^א וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחחים ויאסרו' בנחשתים ויבאו אותו בבלה וכהצר לו חלה את פני ה' ויכנע מאד לפני ה' אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבוהו ירושלם למלכותו] הא למדת שחביבין ייסורין. ע"כ.

ונראה אולי ראיה מהג' לפירושו של האבן עזרא הנ"ל דאיתא בגמ' מגילה דף לא עמוד ב: בתעניות ברכות וקללות ואין מפסיקין בקללות מנא הני מילי אמר רב חייא בר גמדיא אמר רבי אסי דאמר קרא ^אמשלי ג^א מוסר ה' בני אל תמאס. וברש"י שם: מנהני מילי דאין מפסיקים בקללות. ובד"ה אל תמאס: והמפסיק בהן מראה עצמו שקשה לו לקרות ובמסכת סופרים (פרק יב) יליף לה מסיפיה דקרא ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשו קוצין קוצין פסקים פסקים לשון קציצה. עכ"ל רש"י שם. [הערה דגם במדרש דברים רבה

פרשה ד סימן א מביאים מאל תקוץ וכהנ"ל.]

[נראה, אגב, להסביר ב' הדעות בגמ' מגילה דף לא עמוד ב בטעם דאין מפסיקין : אמר רב חייא בר גמדה אמר רבי אסי דאמר קרא מוסר ה' בני אל תמאס. ריש לקיש אמר לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות, ועיין בתוספות שם: אין מפסיקין בקללות וקורין אחד משום דכתיב מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו א"ר אחא אל תעש התוכחה קוצים קוצים וא"ר יהושע דסכנין אני אמרתי עמו אנכי בצרה ואם כן אין דין שיברכוני בני על הצרות שלהם אלא יקרא אחד הכל ויתחיל בדבר אחר ויסיים בדבר אחר ואז יוכל לברך תחילה וסוף. עכ"ל. פירוש, שתוס' הבינו שהוא הוא הטעם של ריש לקיש משום עמו אנכי בצרה מפני שאין מברכים את ה' בברכו ובברכת התורה כשיש לה' צער מהפורענות שבקללות. וכן הבין המהרש"א שתוס' מתכוונים במה שאמרו לפרש דברי ריש לקיש בגמרא. רק דיש להבין מה זה שהשכינה מצטערת הרי יש כאן רק דברי צרות ולא סיפור הצרות עצמם. ואם אינם חוטעים הרי לא יגיעו. אלא נראה דהצער הוא בעצם התוכחה. דמי שאוהב את בנו ומתרה בו ומזהירו בפורעניות שיעביר עליו ויכנו בהם, אם יחטאו, הרי בעצם הבעת הצרות הוא מצטער. ונראה דלפי התוס' מגילה הנ"ל פליגי גם בקהלת רבה פרשה ח: ר' לוי בן פנטי קרא את ארוריא קדם רבי הונא וגמגם בהון, א"ל אשמע קליך, דלית אינון קללות, תוכחת אינון, מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו. היינו שר' לוי קרא בקול נמוך ובמרוצה כאילו מגמגם בו, דלא רצה לקרות בקול גדול וביישוב הדעת את הקללות. והשיב לו רב הונא דאינם קללות אלא תוכחות מוסר. ודעת ר' לוי בן פנטי היא שמרגיש צער השכינה ולכן קרא במרוצה, שרוצה כבר לנוס ממנו ולעבור עליו. היינו לא שהוא חשבן לקללות ממש, דהא ודאי לא יבואו אלא אם יחטאו הרבה. וודאי שיש בזה תוכחת מוסר שצריך לשמוע. אלא שכרוך עם זה צער השכינה דעמו אנוכי בצרה ולכן לא רק שאין מברכים ברכות נוספות אלא גם קוראים במרוצה. וראיה לטעם זה הוא בהמשך הגמ' מגילה שם: לוי בר בוטי הוה קרי וקא מגמגם קמיה דרב הונא בארורי אמר לו אכנפשך לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים אבל שבמשנה תורה פוסק. ועיין ברש"י. ונראה דאולי אפשר לפרש עוד בדברי רב הונא במס' מגילה דממה שאפשר לפסוק הרי זה ראייה דאין צער השכינה, דאילו לטעם דאל תקוץ בתוכחתו מה לי על ידי ה' מה לי על ידי משה? אדרבה, אם משה מפי עצמו אמרו הרי זה מוסר גרידא! ובתוכחת משה אפשר לקוץ? אלא דאם זה ממש בלבד אז אין כאן הוכחת עמו אנכי בצרה. שאינם דברי הקב"ה וממילא אינו בצער בהזכרתם בקריאת התורה. וכדלעיל.]

ועיין בספר דרך חיים בהקדמת המחבר אות י: רז"ל מפרשים הכתוב ודרך חיים תוכחת מוסר, כי מפני כך ראוי האדם אל חיים כאשר ממעט החמרית אשר בו דבק ההעדר שהוא המיתה ולכן זוכה לחיי עולם הבא. ואין פשט הכתוב ודרך חיים תוכחת מוסר על

מדת יסורין, שאם כן לא היה הכתוב קשור כלל לומר כי נר מציה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר, כי אין ענין היסורין אל המצוה והתורה, גם לא שייך דרך רק על דרך ארץ שנקרא דרך. אבל דעת רז"ל בודאי כמו שפירשנו כי תוכחת מוסר שכתוב בקרא היינו דברי מוסר המייסרים את האדם שלא ילך אחר גופו וחומריו רק יסלק הדברים אשר נמשך בהם האדם אחר תאות גופו ודבר זה הם יסורים לגופו, כי האדם מצד גופו הוא רודף אחריהם, ולפיכך נקראו המדות טובות דברי מוסר שהם מייסרים את האדם שלא ילך אחר תאות גופו, ומפני זה הם דרך החיים כמו שבארנו שכל אשר מייסר וממעט גופו בשביל זה יגיע אל החיים, כי החומר בו דבק המיתה וההעדר כמו שאמרנו. ומזה עצמו הוציאו ולמדו גם כן, כי אי אפשר שיזכה האדם אל עולם הבא שהוא החיים הנצחיים כי אם על ידי יסורים שהם ממעטים את הגוף אשר בו דבק המיתה ולפיכך זוכה אל עולם הבא על ידי יסורים....

וכן מצינו בשל"ה הקדוש, בעשרה מאמרות, מאמר החמישי: ובפרק חלק (ב"ר ט, ח) והנה טוב מאוד, אמר רב הונא זו מדת יסורין. טובה מאוד, אתמהא, אלא שעל ידיה באין הבריות לחיי העולם הבא, וכן שלמה אמר ודרך חיים תוכחת מוסר. ובפרק קמא דברכות (ה, א), שלוש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין, תורה וארץ ישראל ועולם הבא כו'. להודיענו כי ביסורי הגוף גובר הנפש שהוא הפכו. ועל כן בחר אברהם בזרעו שיפלו בגלות על עונם, כדי שלא יפלו בגיהנם, כדאיתא בבראשית רבה פרשה (מ"ב) (מד, כא ושמו"ר נא, ז) עיין שם. כי טוב לישראל לענות גופם ביסורים וצרות וגליות ולא יענש נפשם בעונש הנצחי. והעיקר שהיסורין מביאין לידי תשובה. והר"ן בדרשותיו בדרוש העשירי נתן טעם לשבח על זה, כי כשהאדם בימי שלוה אינו מכיר ובוחן הדברים על אמיתתן מפני הדמיון הנטוע באדם כו', שהוא טורדו ומראה לו תמיד העולם הזה ותאוותיו. אבל כאשר צר לו, אינו יכול לפתותו על דרך זה, ולפיכך מכיר האמת על בוריה, ומבקש ה' לא להמלט מהצרה לבד אלא בכל לבבו ובכל נפשו, שהשכל נוטה למה שבטבעו לנטות כשאינו לו מונע כו'. וזהו סוד יסורין של אהבה, כי אי אפשר לאיזה צדיק, שעם היות שאיננו חוטא והוא מקיים המצות כולן, שלא יטרידוהו מעט תאות העולם מהתדבק בכוראו. ומפני זה השם יתברך מביא לפעמים יסורין על הצדיקים אף על פי שלא נכשלו בעבירה, אלא כדי שיוסיפו להתרחק מענייני העולם הזה ושלא יתפתו אליו כלל כו', עיין שם. ובפרק השוכר את הפועלים (ב"מ פד, ב) רבי אלעזר ב"ר שמעון קיבל עליו יסורין, וכן רבינו הקדוש, יסורין גדולים ועצומים, עיין שם: נשמע מכל הלין, שיסורים הם טוב לאדם, על כן כשם שמברכין על הטובה בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, כן מברכין על הרעה בשמחה, כי אלהים חשבה לטובה, אף שזה נעלם מבני אדם: עכ"ל השל"ה.

וכן בשל"ה, מסכת פסחים – דרוש רביעי: במדרש (עי' שוח"ט טז) אמר דוד לפני

הקב"ה, רבונו של עולם, תודיעני אורח חיים. אמר לו הקב"ה, אם חיים אתה מבקש, צפה ליסורין, שנאמר, ודרך חיים תוכחת מוסר. ובפרק קמא דברכות (ה, א), קל וחומר משן ועין שהוא אחד מאיבריו של אדם עבד יוצא בהן לחירות, יסורין הממרקין כל גופו של אדם כו' על אחת כמה וכמה. עכ"ל.